

В І Д Г У К

офіційного опонента

кандидата філософських наук Русина Івана Івановича

**на дисертаційне дослідження Тетерятнікова Костянтина Вікторовича
«Богословська етика праці в сучасному протестантизмі», подане на здобуття
наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 –
богослов'я**

Сьогодні тема протестантської етики праці є гостроактуальною як теоретично, так і практично. У всьому світі та особливо на пострадянському просторі ця протестантська трудова етика зазнає кризи. Криза трудової етики ймовірно пов'язана з кризою місії та власної ідентичності протестантських церков, про яку говорять українські науковці. Реакційність та фрагментарність місії протестантських церков, яка проявляється в інструменталізації соціального служіння, етики праці нівелює результати місії й утримує протестантські церкви на маргінесі, зменшуючи їх потенціал конструктивно впливати на суспільні процеси. Автор дисертації справедливо зазначає, що відсутність цілісної теології праці є одною з ключових проблем сучасного протестантизму.

Формування теології праці є нагальною потребою. Однак стимулювання розвитку протестантської трудової етики повинно уникати деяких небезпек. Не може бути дієвим стимулювання розвитку протестантської етики через усвідомлений чи неусвідомлений культ наживи. До речі, у істориків та богословів виникає все більше аргументів на користь того, що висока продуктивність кальвіністів була результатом загального високого рівня їх громад, що ефективно контролювали вірних, ніж бажанням довести власну спасенність через благословення багатством. Сьогодні ми теж бачимо багато спокус саме від тих, хто проповідує євангеліє багатства, яке виявилось прихованим змістом того розуміння протестантської етики, як його вичитали з Макса Вебера багато сучасних мислителів. Очевидно, що усе було складніше у часи формування класичної протестантської етики, навіть складніше, ніж це було представлене у Вебера – що

він сам, до речі, іноді визнавав. Також і сьогодні реальність протестантської трудової етики та теорії, які лежать в її основі – це складний предмет для наукового дослідження. Перша складність у тому, що необхідно деконструювати численні міфи, які склалися у науці та в повсякденній свідомості щодо трудової етики. Також слід виявити дійсну теоретичну основу та особливості класичної трудової етики протестантизму та дослідити сучасні теорії щодо трудової етики.

Особливої актуальності тема протестантської трудової етики набуває у зв'язку з тим, що фактично ця етика, втілена у практичному житті, була і почасти є одним з ефективних засобів місіонерської проповіді. Фактично багато місійних теорій сучасності щодо мовчазного свідчення через справи як передумови для власне євангелізаційного діалогу передбачають існування протестантів як певного особливого народу із своїми способами трудової поведінки. Але сьогодні важливими є не лише трудові відносини та їх висока ефективність, не лише втілення моральних цінностей у цих відносинах. Для сьогодення важливим свідченням стає наявність не лише самої по собі формальної трудової етики, а й існування особливих міжособистих відносин. Більше того, міжособисті відносини передують трудовим відносинам, і перші мають бути укорінені у відносинах з Богом. Саме така перспектива, коли трудова етика має власною передумовою теологію відносин, що місійно значима, створює можливість для особливої релігійної антропології праці.

Також великим досягненням дисертації є постійне врахування соціально-політичного та соціально-економічного контексту. Адже протестантська етика зумовлена також і особливими умовами європейського модерну, а сьогоднішні пошуки нової трудової етики є частиною побудови християнського життєсвіту як альтернативного щодо пануючого у суспільстві культури постмодерного релятивізму, ідеології споживання, знецінення особистості, нової тотальності. Сам дисертант має значний досвід у формуванні культури альтернативної соціальності через участь у русі християн-професіоналів, через особисте сімейне служіння, через надання новітніх методологій лідерства на робочому місці у межах проектів

Асоціації духовного відродження та «Школи без стін». Осмислення досвіду появи оновленої етики міжособистих відносин, у тому числі в середовищі християн-професіоналів у дисертації лише розпочинається. Але одна риса цього осмислення заслуговує на наше особливе схвалення: це оцінка трудової та іншої діяльності особистості та колективів (чи спільнот) як частини *Missio Dei*. Це абсолютно вірна перспектива, бо якщо нову трудову етику виводити лише з досвіду відносин з Богом, можна впасти у спокуси суб'єктивізму, коли у кожного богослова або у кожної спільноти буде своя теологія праці, а у кожної особистості, що трудиться буде виправдання власної поведінки як спонтанності, що натхненна Богом. Бачення праці як частини *Missio Dei* дозволяє бачити, які можуть бути множини цінностей, що сьогодні необхідні кожному професіоналу-християнину на робочому місці, якими можуть бути регулятивні норми загального характеру та конкретні імперативи у його трудовій поведінці. Оцінки праці як частини *Missio Dei* дозволяє побачити, що праця не лише подоба богослужіння та спосіб прославити Бога у власному житті, що праця не лише етично регульована діяльність, яка має певну користь. Якщо праця – це частина *Missio Dei*, то тоді праця це є здійснення самої особистості, її найважливіший екзистенціал, який дозволяє виявити справжній образ та подобу Богові, справжню святість та посвячення. Те, що праця є частиною *Missio Dei* дозволяє сьогодні реалізовувати принцип Реформації *Soli Deo Gloria* («Тільки Богу слава») – адже те, що ми живемо тільки для Божої слави тут і зараз очевидно у наших міжособистих відносинах у громадах, у родинах і у трудових колективах, у роботі. Бачення праці як частини *Missio Dei* дозволяє перестати ділити наше життя на «релігійне» та «світське», а знову побачити, що все наше життя є діяльністю, що починається у Трійці та здійснюється Христом, його благодаттю. А це актуалізує принципи *Solus Christus* («Тільки Христос», тільки Ісус Христос - наш Господь, Спаситель і Цар) та *Sola Gratia* («Тільки благодаттю», ми рятуємося лише благодаттю Бога). Особливо хотілося підкреслити останній принцип, який важливий для богословської етики праці: ми не лише рятуємося благодаттю, а й живемо нею, навіть тоді коли беремо участь у формально «світських» трудових відносинах. Вимога Реформації щодо святості всього життя зробила можливою

трудова етика та особливий протестантський аскетизм у роботі. І сьогоднішнє бачення праці як частини *Missio Dei* має той же самий ефект, дозволяючи побачити святість життя християнина у її динаміці, що не лише спрямована від Бога до Його Царства, а й має пронизувати усю діяльність християнина як виконання у світі присутності та діяльності Бога. Також надзвичайно важливо, що пошук оновлення трудової етики протестантизму відбувається через постійне звернення до біблійної антропології та до Писання як такого, до наративів і концептів, які пропонуються християнину як норма його життя і поведінки у сучасному місці (*Sola Scriptura*). Дисертант правильно відмічає, що корпоративні правила модерну неефективні, а ось натхнення наративами дозволяє протестантській етиці отримати нове дихання. Також важливо, що повсякчас морально мотивована поведінка християн у трудовій сфері може реалізовувати лише тому, що вони долають зумовленість матеріальними і соціальними умовами, які провокують на аморальність та досягають морального звершення діяльності через віру. Адже саме віра дозволяє мати високу трудову етику навіть тоді, коли навколо все провокує на зниження особистих моральних критеріїв. А отже, не лише щодо спасіння, а й щодо трудового життя виявляється дієвим принцип *Sola Fide*.

Загальне схвалення дисертації як актуальної та здійсненої на високому теоретичному рівні, із вдалим використанням методології контекстуалізації теології праці до українських умов, з глибоким аналізом класичної та сучасної теології праці у протестантизмі, поєднується у нас із потребою надати кілька важливих зауважень.

1. Автор іноді занадто захоплюється матеріалом, який аналізує та втрачає на деякий невеликий проміжок часу власне бачення проблематики. В цілому цей недолік скоріше породжений намаганням віднайти позитивне у всіх інтерпретаціях протестантської трудової етики, хоча іноді раціональніше було б не шукати таких позитивних моментів, а зосередитися лише на найбільш авторитетних роботах та їхньому внескові у розуміння протестантської етики. Дослідження є цілком завершеним і вдалим навіть без посилань на авторів радянської доби і подібні

джерела, які нічого суттєвого не додають до розуміння проблематики. Ці окремі фрази можна було б цілком опустити, і дисертація нічого б не втратила.

2. Заслуговує на подальший розвиток ідея необхідності розвитку протестантської трудової етики в умовах сьогодення, на початку XXI століття, коли відбуваються тектонічні зміни у самому людському способі життя.

3. В аналізі українських реалій автор місцями допускає моралізаторський тон та починає робити не просто практичні висновки, а певні моральні повчання щодо того як потрібно себе вести на роботі, а як ні. Все це є зайвим, дослідження і без цих елементів є цілком вдалим.

4. Важливим внеском автора є осмислення теології праці у категоріях Божої Місії. Це дійсно відкриває великі можливості розвитку цілісної теології праці, яка зокрема уникає інструменталізації праці як засобу євангелізації та експлуатації людей у досягненні високих показників. Разом з цим, дисертаційне дослідження набуло б ще більшої цінності, якщо було приділено більше осмисленню теології праці у світлі таких складових *Missio Dei* як богослов'я Царства, місіональна еклезіологія, антопологія та есхатологія.

5. В дисертаційному дослідженні є незначні помилки в оформленні цитованих джерел.

Висловлені зауваження та питання в жодному разі не знижують загальної позитивної оцінки отриманих у дослідженні результатів. В цілому, початково поставлена автором мета у дисертації повністю досягнута. Автор проявив себе як повністю зрілий науковець, а також продемонстрував високий рівень академічної добросовісності, богословської виваженості та інтелектуальної культури. Робота вирізняється структурною чіткістю й обґрунтованістю положень, що виносяться на захист, а також вона є завершеною самостійною роботою дисертанта. Знайомство зі змістом дисертації, авторефератом та науковими публікаціями автора дають всі підстави для нашого загального висновку про те, що робота **Тетерятникова Костянтина Вікторовича «Богословська етика праці в сучасному протестантизмі»** є самостійним завершеним дослідженням актуальної наукової

проблеми, містить наукові досягнення та відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (із відповідними змінами), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я.

**Офіційний опонент,
кандидат філософських наук,
ректор Української євангельської теологічної семінарії**

І. І. Русин